

Fossum til Jar

En tur langs Lysakerelva

Lysakervassdragets venner

Turkart for Nadderud v.g.s. 2014-05-28

- A Fossum gård
- B Masovnen
- C Gamle Fossum (hammer/sag)
- D Morenerygg
- E Barketomta
- F Voksen mølle (Bærumskaldera)
- G Verket (Grini teglverk)
- H Grini kraftstasjon
- I Plassene Saga (Ordivicium/Silur)
- J Holte sag (Røa)
- K Utsikt mot H'koll
- L Røafossen (Røa mølle)

- M Mølledam (Ullern)
- N Ullern mølle
- O Steinalder leirplass
- P Magmagang
- Q Fådplassasjen

Post **A** Fossum gård

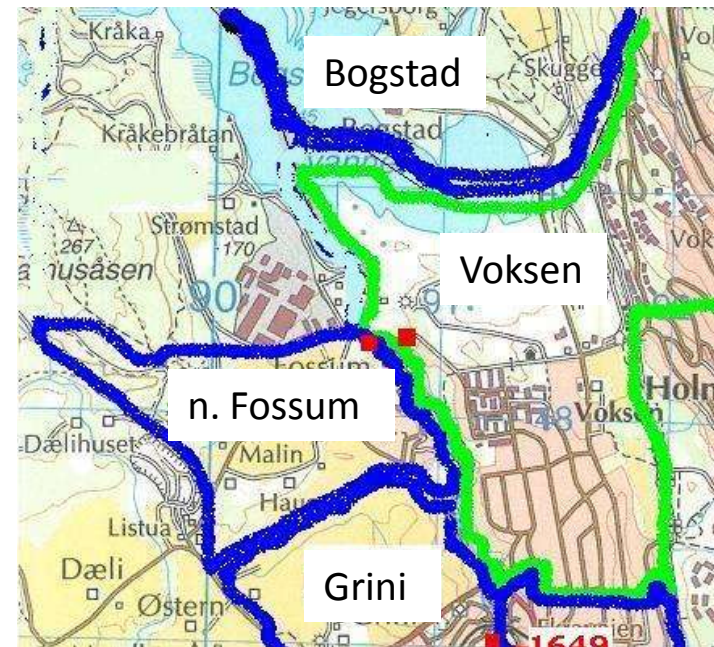
Fossumnavnet er kjent fra 1300-tallet, med betydning ”*heimen ved fossen*”. Tidlig deling mellom Øvre og Nedre Fossum.

Øvre Fossum henviser til fossen som er blitt bygd opp som Osdammen til Bogstadvannet.

Opprinnelig var vannet (som da het *Faadvandet*) nesten 2 meter lavere, og da lå den øvre fossen i elveleiet nedenfor oset. Plassen Oset ligger ved det gamle oset.

Nedre Fossum med sitt fall på ca. 5 meter kom inn i Nordmarksgodset, da Morten Leuch kjøpte eiendommen i 1649. I forbindelse med salget omtaltes det en sag som var ”mestedels ubrukelig”.

Slik ut så hovedbygningen på Fossum gård rundt 1810, da dette kartet ble laget som øvelsen av en Krigsskolekadett

GPS: Ø 590843 N 6648292

Post **B** Masovnen

Den eneste gjenkjennelige rest etter jernverket som dro kraft fra fossen fra 1779 til 1874 er bunnen av masovnen. Den ble bygd i 1792 med kongelig støtte på 25 000 riksdaler.

Hammerverket stod på Bærumsiden og fortsatte helt til 1874. Ankerveien ble bygget over Hammerfossen i 1800. Før det gikk det en bru over elva 150 meter lenger sør.

Masovnen opererte frem til 1858. Slagg fra ovnen ble kjørt ut over området nedenfor masovnen. Det ligger mye igjen av de glassaktige eller de porøse steinrestene.

Post C Fossumsag

Det ble drevet sagbruk ved Fossum fra ca. 1560 til 1734, tross en brann (i 1705) og flomskader.

På 1880-åra ble det på nytt etablert sagbruk på Fossum. I tillegg til vannrenna ble det anlagt tømmerrenne for å bringe stokkene fra samlingsbassenget ovenfor demningen.

Fra 1890 og frem til Fossumbruk ble anlagt ved milene i 1961, var dette den eneste sagbruk langs Lysakerelva. I 1966 brant det i det gamle anlegget.

Plankestablene sto på toppen av åsen. Et trekk brakte plankene opp fra saga.

En av landets første turbiner ble satt i gang på sagbruket i 1900.

GPS: Ø 591018 N 6647885

Post D Endemorenen

I istidens siste fase forsvant ikke isen jevnt. Noen ganger rykket iskanten fremover mot havet, som på det høyeste sto innover Oslofjorden til dagens 220 meters høydekote.

Ved fremrykk ble bunnslam og avsetningsmasse fra breen blandet sammen og hauget opp. Breen fungerte som en bulldoser.

kart fra J. Gjessing "The Aker Moraines"
Nor. Geog. Tidsskr. 1980

Morenen som Lysakerelva skjærer i gjennom her er den fremste av Akermorenenene som strekker seg fra Lierdalen i vest til Maridalen. Morenene er årsaken til at det finns tre store vann i kanten av Osломarka: Maridalsvannet, Sognsvann og Bogstadvannet

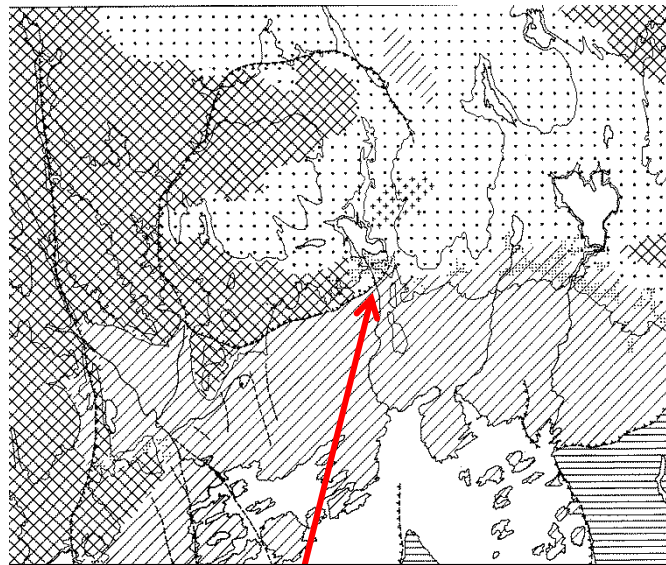

Post **E** Barketomta

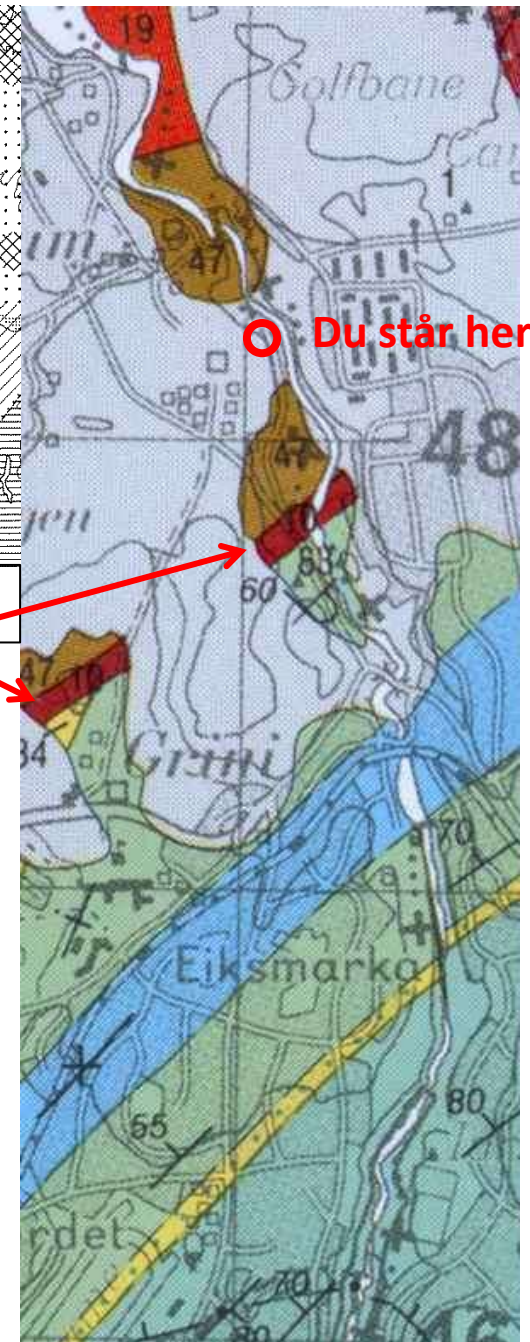
Denne flate idrettsplassen er blitt til p.g.a. et massivt vulkansk utbrudd på 225 millioner år siden! Så mye lava rant utover, at magmakammeret under gikk tom. Uten trykk til å holde jordskorpen oppe, kollapset den ned i et 10 km diameter, 800 meter dypt hull - Bærumskaldera. Da jordskorpen falt ned piplet noe gjenstående magma opp rundt kanten og størknet.

Siden har isen jevnet ut skaden ved å fylle hullet og skrape ned på kanten. Likevel samlet smeltevann og senere ellevannet bak denne magmakanten som en liten innsjø. Til slutt gravde Lysakerelva seg et smalt løp gjennom et svakere parti i magmaringen og området ble tørr og flatt.

Navnet kommer av de store hauger med bark fra Fossumsag som ble lagret her.

Magma rundt Bærumskaldera.

Post **F** Voksen mølle

Herfra ser vi restene etter Voksen mølle som ble revet på 1950-tallet etter press fra de nyttinnflyttede naboene på Røa som var redd for barna som lekte i bygget.

Demningen lå like ovenfor huset mellom to knauser dannet av den harde bergarten som utgjør magma-gangen rundt Bærumskaldera. Bak demningen lå det et bredt men grunt vannmagasin. Lenger nedover drev Voksen gård også sagbruk.

Foto: Ada Smith, ca. 1955

Utsnitt fra NGO-kart fra 1882 med demning og vannmagasin, mølle og sag til Voksen gård

Post **G** Grini teglverk

Grini (navnet kommer av *graneng*) er blant de eldste gårdene rundt Oslo og var opprinnelig kirkegods.

Gården var kommet innunder Nordmarksgodset før 1657, og allerede da hadde et betydelig sagbruk.

Området utviklet seg på 1790-åra til et industriområde med teglverk, mølle og sag på Grini og sagbruk på Nordre Rød. De to Rød gårdene var skilt av husmannsplassen Mælum (mellom, uttalt med lang æ) og Ødegården. Begge hus står i dag, i Melumveien og Vækerøveien

Militærkart fra 1797 med sag på begge sider av Grinifossen og et verk ved den nordligste brua

Skissekart over Rød-Grini fra 1810 med, ovenfra: demning, bru, Verket (bolighuset som står i dag), teglverket og kalkovnen, bru og sag på Røasiden

Post **H** Grini sag, mølle og kraftstasjon

Industristedet Grini hadde en lang historie som sagbruk med eget *quantum* fra 1688. Det var året privilegier ble innført, bl.a. for å hindre ny uthogging av skogen. Årsproduksjon var 15-18 000 bord (i full stokkebredde og 2 tommer tykk). Det gikk 4-5 planker per stokk så 3-4000 stokker ble fløtet til Grini i vårflommen hvert år.

Mølla kjenner vi mindre til. Den ble modernisert i 1867 og lagt ned i 1904. Da var elektrisitet blitt den nye energikilden og Grini lå avsides med bare de lokale gårdene som kornleverandører.

I 1915 ble det anlagt en ny demning og en kraftstasjon som forsynte lokalsamfunnet frem til 1937. Det var året Oslo kommune overtok Langlivannet som drikkevannskilde.

På 1980-tallet ble turbinhuset bygd om til verksteder og kontorer.

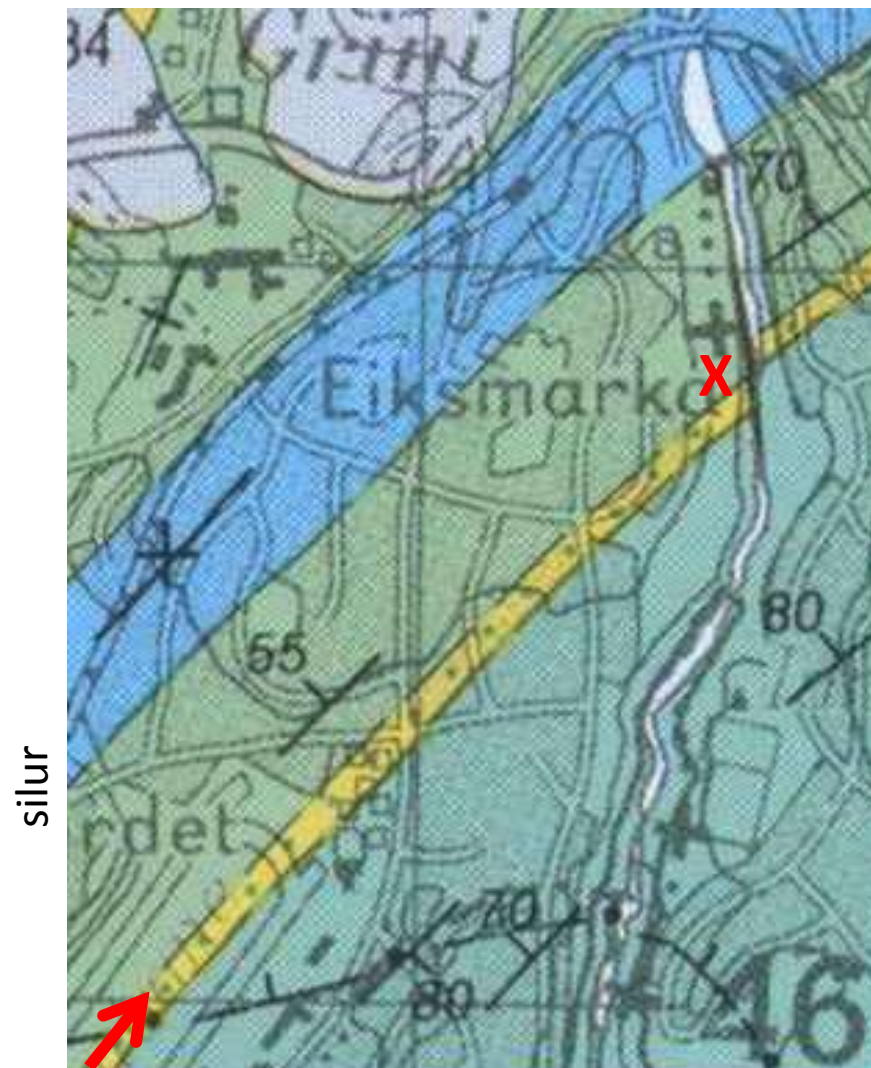
Foto: Ada Smith, ca. 1955

Post I Plassene Saga og et geologisk tidsskille

To husmannsplasser her begge heter *Saga*. De hørte til sagbruket på Grini. De ble bygd i teglstein fra teglverket og var bundet til sagbruket frem til den ble nedlagt før 1890.

Der stien heller utfor, går det en 30 meter bred belte med sandstein tvers over dalen. Det ble lagt ned som sand for 444 mill. år siden da området var nordvest-kysten til kontinentet *Baltika* som da lå ved et stort ørken. Det er vanlig å regne at det tar gjennomsnittlig 100 år for å samle nok sand, silt eller leire på havbunnen til å danne 1 mm med stein. Da tok det 3 millioner år for å danne dette beltet. Den markerer overgangen fra ordovicium til silur, en kuldeperiode da 60 % av artene døde ut. Det var bare liv i havet på denne tiden.

X - Du står her

sandsteinsbeltet

ordovicium

Post **J** Melumøra og Holte sag

At dette brostedet heter Melumøra forteller en hel del om Holtesag som ligger 300 meter nedover Lysakerelva. Ei ør er nemlig en sandbanke ved et elveos. Her rant Lysakerelva ut i sagdammen til Holtesag. Sandbanker lå på begge bredder.

Selve sagbruket var bygd som en oppgangssag hvor arbeidsflaten lå oppe på to 7-meter høye, tørrmurte søyler og en støttemur i fjellsiden. Så imponerende er murverket at LvV har valgt den stående søylen som emblem.

Demningen lå 40 meter nord for saga, forankret i en naturlig knause og i en utskåring i fjellsiden.

Saga var fremdeles i drift i 1865 med fire sagmestrer, men oppgangssaga ble snart historie. Saga er ikke å finne på

Holtesag med demningsstedet i forgrunn
kart fra 1882.

Holte ligger på grunnen til Søndre Rød, men om den er Rødsaga som *laa øde* da Morten Leuch kjøpte gården i 1649 er ikke visst. Et 20 cm tykk askelag viser at det har vært storbrann her. Det er kjent at Rødsag brant i 1764.

Post **K** Utsikten mot Holmenkollen

Herfra ser vi oppover mot den øverste Rødfossen. Den mellomste fossen er rett nedenfor utsiktspunktet og den egentlige store Røafossen ligger 150 m sørover.

Hver foss og stryk viser en endring i hvor motstandsdyktig fjellgrunnen er. Generelt, jo lenger vekk fra Bærumskaldera man befinner seg jo mindre herdet er fjellgrunnen.

Vi står på grunnen til Vold gård. I 1727 ble gården delt i Øvre og Nedre Vold.

Gårdene ble aldri en del av Nordmarksgodset. Med sine utmerkete kornåkrer, men lite skog og ingen brukendes adgang til elvas vannkraft var ikke Vold av interesse for plankeadelen.

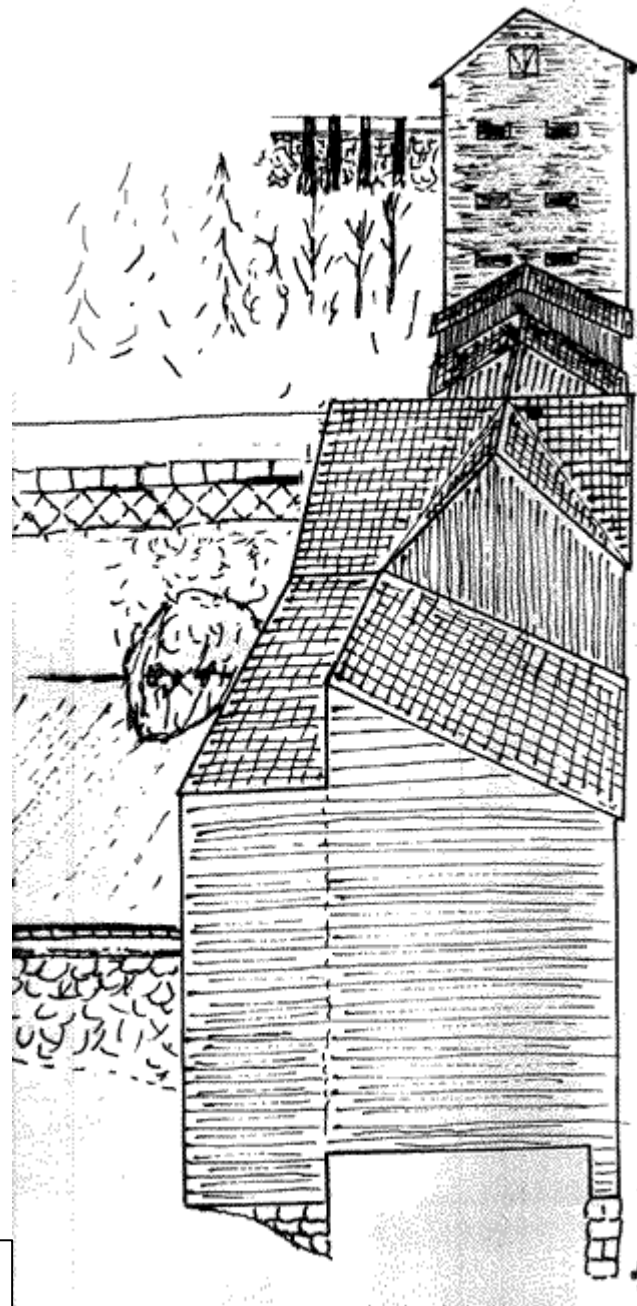
Post **L** Røamølle

Røafossen har det høyeste fallet langs Lysakerelva, 14 naturlige meter mot Fåbrufossens 12 meter - hvorav de to øverste er demning. Da det ble drevet en stor kornmølle her sto det en 3 meter høy demning på toppen av fossen, mest for å lage et vannmagasin. Fallet var høyt nok.

Mølle var det på dette stedet i alle fall fra 1828, men den ble virkelig stor etter JC Helgesen overtok i 1880. Et stort vannhjul - minst 10 meter i diameter - nederst i anlegg ga kraft til 3 store møllesteiner og flere mindre, samt heiser til å løfte det ferdige melet opp til det øverste bygget, 13 etasjer ovenfor.

Men gigantmølle fikk en kort driftstid. I 1888 brant det. Kornstøvet var og er et brannfarlig element i enhver mølle.

Skisse for å forespeile hvordan mølle så ut fra utsiktspunktet

GPS: Ø 591315 N 6645228

Post **M** Ullern mølledam

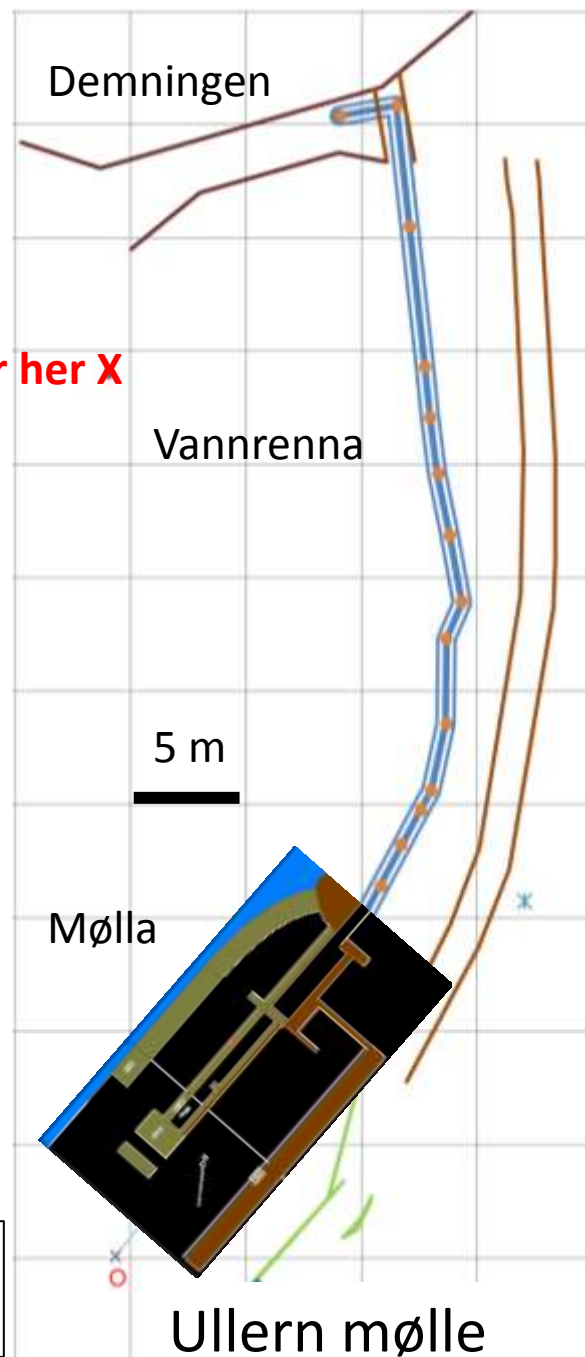
Som skiltet her viser lå demningen til Ullern mølle skrått over elva her. Overrenna løp på Bærumssiden mellom de to fjellknausene - den ene står du på, den andre dannet damkaret.

Dette er et prima eksempel på hvordan mennesker utnyttet terrenget før vi hadde evnen til å sprengte oss til annen terrengutforming. Damkarene på begge sider av elva er dannet av størknet magma som fylte en 5 meter bred gang som kan følges fra Ullerntoppen til Haslum. (Det skal vi se nærmere på post 8 rundt sletta på Lysejordet)

Demningen ble bygd i 1865 og var 3,5 meter høy. Ei renne førte vann fra toppen av demningen 80 meter langs Oslosiden til mølla.

Kart over mølleanlegget på Ullern etter oppmåling av restene 2012-2013

Du står her X

Post **N** Ullern mølle

Hoffsjef Severin Løvenskiold fikk bygd Ullern mølle i 1865-67 og den ble drevet frem til 1913. Korn ble fraktet opp fra Vækerø etter å ha vært hentet med båt fra hele Oslofjordens omland.

Mølla var en staselig toetasjes bygg. Mølleren bodde på *Roligheten*, huset som står på åsryggen ovenfor mølla.

Den siste mølleren, Henry Schulz, bodde på *Roligheten* frem til ca. 1960.

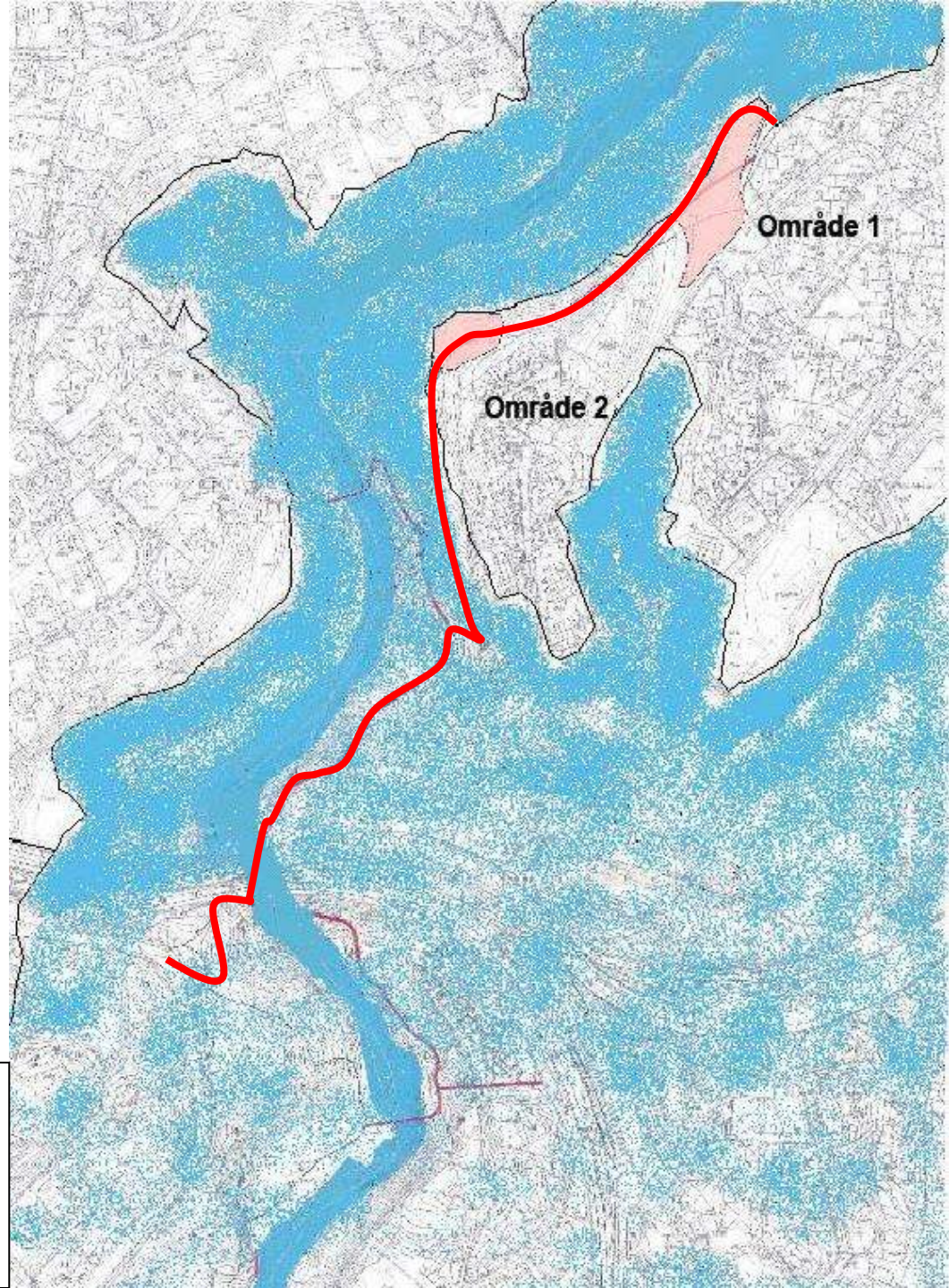
Maleriet viser Ullern mølle og Roligheten tidlig på 1900-tallet. Låven sto frem til Lysejordet borettslag ble bygd i 1976. I dag ligger det en liten grusbane på låvetomten.

GPS: Ø 591193 N 6644802

Post **O** Steinalder leirplass

Da turstien skulle utbedres ble det påpekt at det var i eldre steinalder at disse sletter ville vært strender ved Sørkedalsfjorden. Da satt Byantikvaren i Oslo i gang enkle utgravinger for å sikre at det ikke fantes større boplasser. Fra ca. 20 hull med dybde 40 cm ble det funnet gjenstander (flintbiter, brente hasselnøtter) i 6 hull som viste at mennesker hadde slått seg ned her.

Sørkedalsfjorden som den var for 7700 år siden. Dagens turvei i rødt. To områder med funn fra steinalderleir er avmerket i rosa.

Post P Magmagang

Dette er en av utallige magmaganger som krysser Lysakerelva.

Noen renner omtrentlig nord-sør, omtrent parallelt med Ullernåsen (Ullerntoppen er en gammel vulkankjerne). Andre ligger mer sørøst-nordvest.

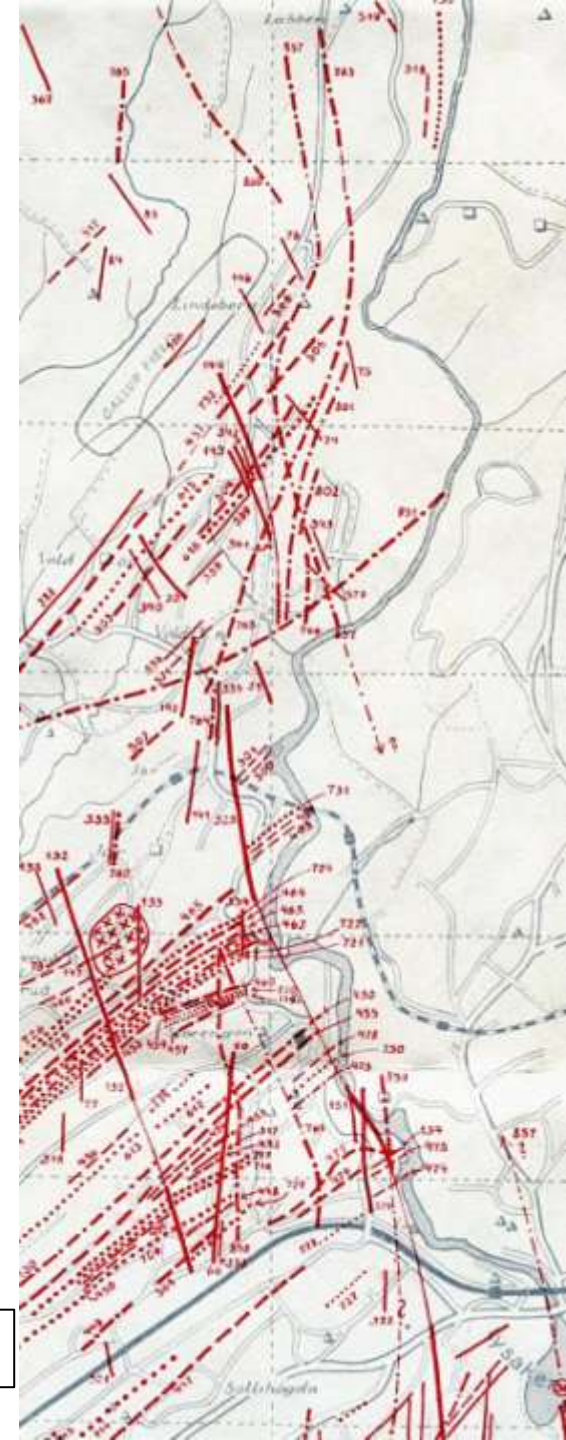
Gangene har fire forskjellige kjemiske sammensetninger : det har vært fire perioder da det var forstyrrelser i jordskorpen slik at magma kunne trenge opp i sprekker.

Ved å finne steder hvor ganger med forskjellige kjemi krysser hverandre kan rekkefølget for disse periodene bestemmes.

Ved å sette sammen disse opplysninger, kommer man frem til at vulkanen Ullerntoppen hadde sine utbrudd før Bærumskaldera kollapset.

Alt dette skjedde i Permtiden (299-252 millioner år siden) da Osloriften åpnet seg i et først (mislykket) forsøk på å rive Nord Amerika og Europa fra hverandre.

Utsnitt av Egil Sæthers kart over gangene i Bærum

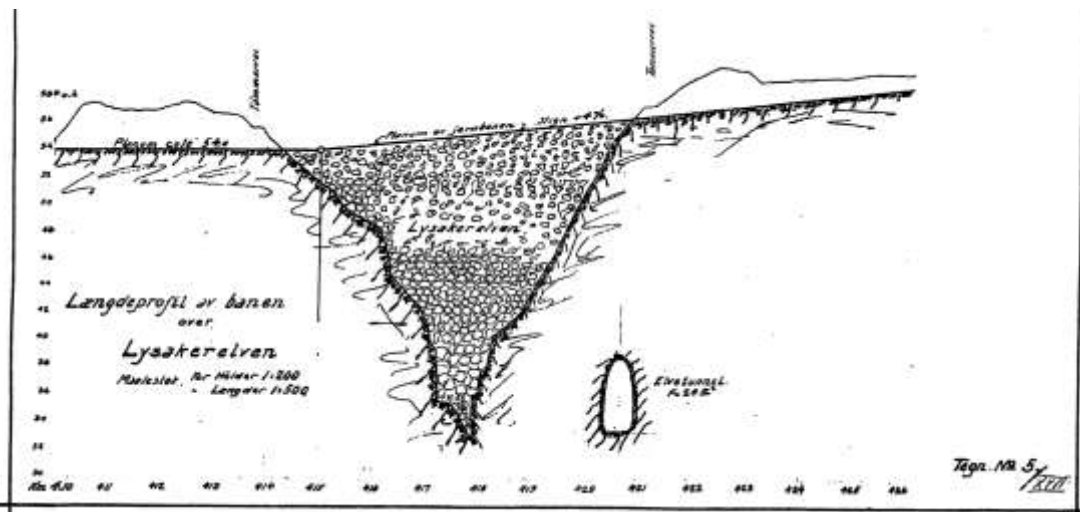

Post Q Fådpassasjen

Før trikken kom til Jar var dette Lysakerelvas smalest juv - selve *jar* eller *øraker*.

Isteden for å bygge en bru, ble det gravd en tunnel i fjell på Bærumssiden for å bringe elva forbi juvet. Juvet ble da fylt med massen fra sprengning av åsryggene på begge sider av juvet.

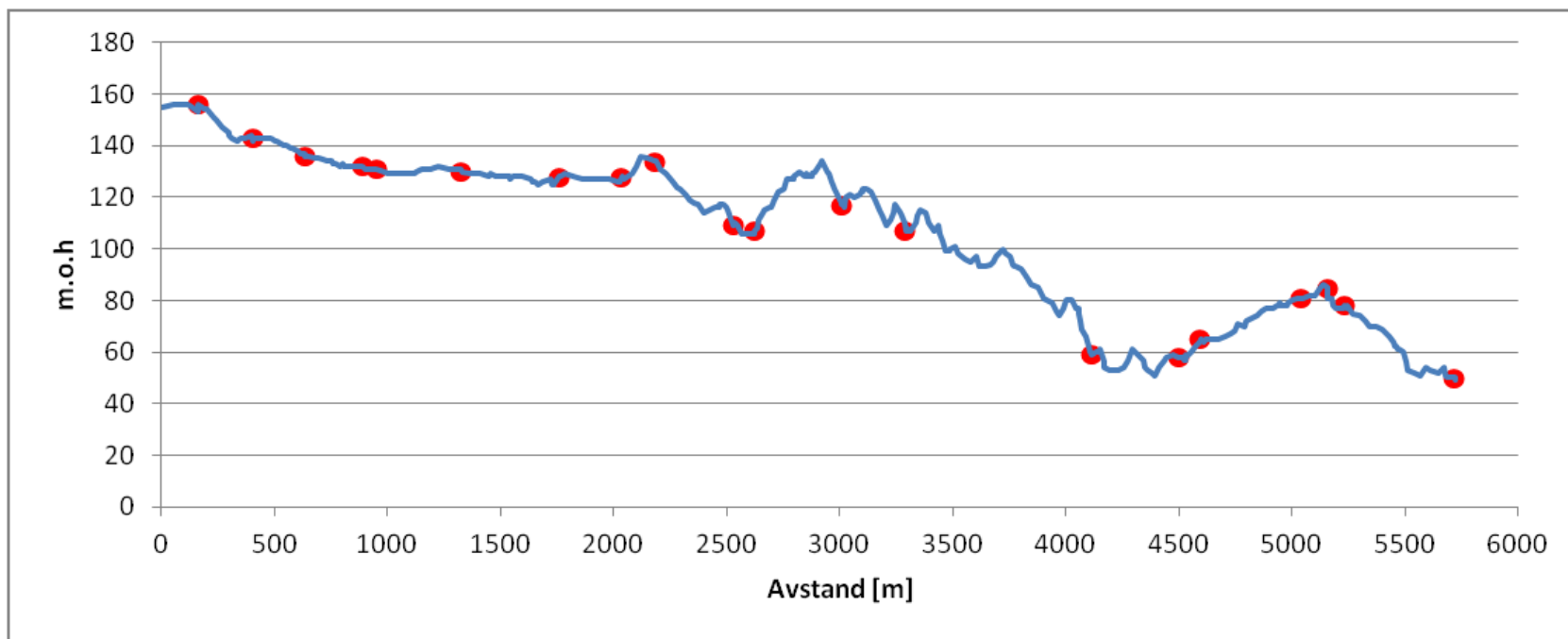
Tunnelåpningen mot nord

Original tegning fra 1922 som viser hvordan Lysakerelva skulle fylles og tunnelen graves

Turprofil fra krysset Fossumveien-Ankerveien til Fådpassasjen

Fossum

Jar

Turens poster i rødt